

Є. Цокур

ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Важливою складовою сучасної системи знань про політику є проблеми владарювання, формування та діяльності владних інституцій. Їх дослідження є надзвичайно актуальним, оскільки ефективність та дієздатність владної компоненти визначає життєздатність політичної системи загалом.

Дієздатність влади багато в чому залежать від її легітимності. Саме тому вивчення шляхів, методів та особливостей легітимації політичної влади має нагальне теоретичне та практичне значення.

Серед дослідників легітимності політичної влади та інших проблем політичної науки з нею пов'язаних, слід назвати як визнаних класиків політичної думки: М.Вебера, Ж.-Л.Шабо, С.М. Ліпсета, Д.Істона, М.Догана, Ю.Габермаса, так і сучасних українських дослідників, які в своїх роботах присвятили даній проблемі значну увагу: С.Рябова, Є. Бистрицького, М.Тура, О. Висоцького та інших.

Треба зазначити різновекторність та багатоаспектність дослідження проблеми легітимності політичної влади як в зарубіжній, так і у вітчизняній політичній думці. Дослідники легітимності влади розглядають різні аспекти даної проблеми, від визначення легітимності до практики застосування легітимаційних технологій в конкретних суспільно-політичних умовах. Це свідчить про формування певного наукового напрямку в сучасній політичній науці, який стрімко набирає оберти, що може бути викликано модернізацією та інтенсифікацією суспільно-політичних процесів, зростанням політичної активності громадян та рівня політичної культури, посиленням державотворчих та владоформуючих процесів.

Спираючись на наукові розвідки та дослідження проблем владної

легітимності, слід вказати, що певні її моменти поки ще залишаються малодослідженими. Серед таких можна зазначити проблематику взаємозв'язку легітимності з іншими політичними процесами, суспільно-політичних наслідків легітимації, джерел легітимності, умов легітимації, легітимаційних методів та технологій та ряд інших. Особливої уваги вимагає систематизація та структурування знань з цього питання.

Метою даного дослідження є спроба систематизації уявлень та знань про легітимність політичної влади, а також дослідження процесу практичної реалізації легітимаційної політики, встановлення закономірностей та особливостей цього процесу.

Легітимність та легальність.

Визначення легітимності не є однозначним. Його формулювання ускладнюється тим, що існує значна кількість підходів до трактування легітимності, як політичного феномену. Спроба з'ясувати це питання направляє до основ методології політичної науки сучасності.

Деякі концепції легітимності характеризують взаємини між владою та суспільством в контексті права. У понятті легітимності відображається відношення довіри громадян до влади, що є одним із показників ефективності політичної влади. Це стан влади, коли вона визнається суспільством законною та справедливою. Легітимізація влади дає можливість державі здійснювати власні владні повноваження відносно своїх громадян, а громадянам – формувати позицію щодо діяльності владних інституцій держави.

За М.Вебером, легітимність – це не тільки законність даної влади з формально-юридичної точки зору, а скоріше – явище соціальної психології, що полягає в ухваленні суспільством даної політичної влади або, як мінімум, пасивній покорі їй [10, 47-48].

Легітимністю політичної влади можна назвати рівень довіри та правомірності її дій з точки зору суспільства.

Під легальністю політичної влади слід розуміти відповідність її формування та діяльності правовим нормам, на яких ґрунтується існування відповідної держави [15, 65-67].

Легітимна влада - це така влада, якій довіряють, яку визнають правомірною громадяни даної держави, принаймні їх більшість. Це позитивна оцінка, ухвалення влади, визнання її правомірності, права управляти і згоди підкорятися.

Легітимність влади не є тотожною її легальності. Легітимність носить оцінювальний, етичний і політичний характер, легальність – юридичний, етично нейтральний характер. Співвідношення

легітимності та легальності формує певні особливості політичного життя, специфіку побудови політичної системи та характеристики політичного режиму. В ідеальному стані влада має бути і легітимною, і легальною. Проте, за певних умов, може скластися ситуація, коли політична влада є цілком легальною проте нелегітимною, або ж коли вона є легітимною, однак не є легальною. Подібна невідповідність є ознакою політичної кризи, і в більшості випадків має негативний характер та призводить до поглиблення кризових явищ. Відсутність відповідності між легітимністю та легальністю не може тривати довго і потребує від владних інституцій та суспільства внесення певних змін у суспільно-політичне життя. В залежності від умов та настроїв ці зміни можуть відбуватися за двома головними напрямками: або шляхом демократизації політичної системи, або – посилення адміністративного примусу та пожвавлення діяльності карально - репресивної системи. Обидва напрямки реалізуються на практиці за допомогою певних технологій легітимації, в основі яких лежать джерела легітимності політичної влади.

Типи легітимності.

В сучасній політичній думці існують різноманітні погляди та уявлення про типи легітимації та методи забезпечення легітимності політичної влади.

За концепцією М.Вебера, яка вважається класичною в політології, виділяється три можливих типи легітимності залежно від її джерел.

Традиційна легітимність спирається на традицію, на колись встановлений порядок.

Харизматична легітимність заснована на вірі в особисті якості лідера. У харизматичному лідері бачать втілення таких якостей, як мудрість, святість, героїзм. Харизматична легітимність будується на емоційному заряді, на безоглядній довірі вождю.

Легальна (раціональна) легітимність має своїм джерелом встановлені норми, закони, правила. У країнах з демократичними принципами управління це основний тип легітимності. Основою цього типу легітимації виступають правові норми, сталі традиції формування та діяльності органів влади, які є обов'язковими і для суспільства, і для владних інституцій [10, с. 47-48].

Певним різновидом даного типу легітимації влади виступає раціональна легітимність, яка базується на раціонально-бюрократичному типі управління і будується на компетентності, наявності спеціальної освіти, здійсненні управлінської діяльності за встановленими правилами.

Окрім класичної веберівської типології легітимності влади існують і ряд інших, які більш детально розглядають певні особливості та специфіку легітимації політичної влади у різні періоди та у різних суспільствах.

Так, відомий політолог Д. Істон виділяє кілька наступних типів легітимації влади.

По-перше, це **ідеологічна легітимність**, основою якої є переконаність суспільства та окремих його представників у правильності тих ідеологічних цінностей, які проголошуються владою

По-друге, це **структурна легітимність**, що ґрунтується на визнанні та довірі суспільства до владних структур і правових норм, характерних для відповідного політичного режиму.

По-третє, це **персональна легітимність**, заснована на впевненості суспільства в компетентності лідера, та його здатності належним чином використовувати владу [14, с. 106].

Теорія Д. Істона має багато спільних рис з концепцією М. Вебера, оскільки за основу взято схожі, а іноді й тотожні класифікаційні ознаки.

Французький політолог Ж.-Л. Шабо подає власне бачення даної проблеми, виділяючи наступні типи легітимності влади: **демократичну** (через свідоме волевиявлення суспільства), **технократичну** (здатність ефективно володарювати) та **онтологічну** (заснована на принципах суспільного буття) [7, с. 137].

Італійський соціолог та історик Р. Ферраро виділяє два типу легітимності: **монархічну та демократичну**.

Англійський політолог Д. Хелд, спираючись на веберівську концепцію легітимації, запропонував власну модель легітимації політичної влади, виходячи з умов в рамках яких відповідна легітимація відбувається. Його модель включає наступні типи: **легітимацію під загрозою насильства, традиційну легітимність, легітимність в наслідок апатії суспільства до політики, прагматичну легітимацію** (виходячи з вигоди суспільства); **інструментальну легітимацію** (виходячи з інструменту реалізації якоїсь важливої мети), **нормативну легітимацію, ідеальну нормативну легітимацію**. На думку Д. Хелда, демократичним принципам легітимності відповідають лише нормативна і ідеальна нормативна легітимація. Інші типи легітимності використовуються ситуативно, здебільшого у перехідних суспільствах та у періоди значних суспільно-політичних змін [9, с. 490].

Проблема легітимності влади та політичних режимів знайшла своє місце у дослідженнях М.Догана. Аналізуючи стан легітимності сучасних політичних режимів країн світу, від приходить до висновку, що класична веберівська типологія легітимності не повною мірою відображає сучасні політичні процеси, і не може бути використана для аналізу сучасного стану проблеми, а здебільшого, може слугувати лише інструментом історичних, а не політичних досліджень. М. Доган вважає, що у веберівській типології легітимності зберігається лише її традиційний бюрократичний тип, який виступає своєрідним сплавом різновидностей. Серед таких різновидів М. Доган виділяє:

- розвинуті плюралістичні демократії, які визнаються більшістю громадян як легітимні;
- авторитарно-бюрократичні режими, де громадянські права дотримуються лише частково. Існує велика різноманітність подібних режимів, відповідно до рівня підтримки їх серед населення;
- диктаторські режими, які не визнаються, зазвичай, більшістю населення держави. Відсутність супротиву та оскарження його законності, на думку М. Догана, не може бути доказом легітимності подібних режимів;
- країни, де громадяни байдужі до питання легітимності політичної влади, а тиранія сприймається як неминуча даність, яку неможливо і непотрібно змінювати.

Аналізуючи існуючі політичні режими сьогодення, М Доган доходить висновку, що більшість з них позбавлені легітимності і не можуть бути включені до веберівської типології. Більше того, сама типологія є, певною мірою, анахронізмом і не може використовуватися для дослідження політичних режимів та процесів сучасності [5, с. 147-155].

Критично сприймаючи позицію М. Догана, слід зауважити що веберівська концепція легітимності все ж має певну рацію та актуальність, зважаючи на запропоновані ним підґрунтя легітимності, які чітко прослідковуються в сучасних політичних режимах: ідеологічне, структурне та персональне. Слід зазначити, що сучасні політичні режими, в більшості випадків, побудовані на основі багатоелементної легітимності, а завданням політологів є визначення різноманітних комбінацій підґрунтя легітимності відносно до певного режиму. Умовно, рівень легітимності влади коливається від загального сприйняття до повного заперечення.

Однак, характеризуючи демократичні принципи легітимації політичної влади на сучасному етапі, слід зазначити, що вони, в певних

моментах, мало чим відрізняються від інших, оскільки ґрунтуються на схожих з проголошенням божественної влади монарха формах та методах декларування права народу на владарювання. Відмінними та важливими рисами демократичної легітимності є закріпленість її принципів у нормативно-правових документах, **незмінність та сталість традицій**, регульована нестабільність та однаковість правил для всіх суб'єктів політичного процесу.

У реальній практиці різні типи легітимності можуть взаємно доповнювати один одного. До того ж, для різних держав один і той же тип легітимності буде відрізнитися певними характеристиками, ступенем ефективності та мати певну індивідуалізацію.

Тобто можна говорити, що на практиці не існує універсально ефективного та єдино вірного типу легітимації політичної влади, оскільки вона залежить від певних чинників, факторів, особливостей політичної системи та соціального устрою та характеризується привалюючим впливом певних джерел легітимності, індивідуальних для кожного суспільства та держави.

В основі будь-якої типології легітимності лежать джерела легітимації, які зумовлюють не лише типи легітимності, але і практику їх застосування в реальному політичному житті.

Джерела легітимності

Визначення джерел легітимності не є однозначним. Ускладнюється воно тим, що існує значна кількість факторів, методів та особливостей легітимації, які почасти путають з джерелами легітимності. Для з'ясування даного питання розглянемо цю проблему ретельніше. І почнемо з розгляду передумов легітимності політичної влади.

Можна виокремити ряд передумов, які зумовлюють легітимність влади:

- легітимізація політичної системи та політичних інститутів у відповідності до традицій державотворення та вимог суспільства;
- особисті харизматичні риси політичного лідера;
- дотримання демократичних норм та процедур формування органів влади;
- приведення у відповідність законодавства та системи державного управління до реалій політичного життя;
- успішне здійснення державної політики, підтримка законності та політичної стабільності.

Беручи за основу тлумачення легітимності (від фр. - законність) політичної влади, як її законності, визнання правомірності її дій, та підтримку з боку більшості суспільства, можна зазначити наступні

типи джерел легітимності:

Ідеологічний. Містить певні установки, що відображають індивідуальність шляху розвитку даного суспільства, його орієнтирів, перспектив, та засновані на стереотипах політичної діяльності і місця держави та суспільства в суспільно-політичних та міжнародних процесах.

Правовий. Це джерело відображає потребу суспільства в певних, прийнятних та рівних для усіх суб'єктів політичного процесу умовах та правилах суспільно-політичної діяльності, в регулюванні відносин між сторонами політичного процесу.

Етичний. Воно гуманістично зорієнтоване та містить установки загальнолюдського характеру, які лежать в основі існування суспільства, держави.

Окрім зазначених типів джерел легітимності політичної влади слід також виділити певні методи та технології легітимації, які можуть виступати як засіб практичної реалізації перших, так і діяти самостійно, в залежності від конкретних суспільно-політичних, історичних та інших умов чи факторів.

Серед них особливої уваги, за рівнем впливу та частотою використання, заслуговують наступні:

- виборча легітимація;
- авторитарна легітимація;
- адміністративна легітимація;
- легітимація через громадські інституції;
- легітимація через настрої у суспільстві;
- легітимація методами репресій та терору та інші.

Кожен із зазначених методів та технологій легітимації має свої особливості та специфіку застосування в конкретних умовах. Легітимність залежить від ефективності взаємин державних інституцій та суспільства, а влада є легітимною в тій мірі, в якій її визнають громадяни.

Одним із головних джерел легітимації політичної влади виступає **виборчий процес**. На сучасному етапі це найпоширеніший спосіб надання владних повноважень та формування органів влади. Проведення виборів є підставою як для правової легітимації влади, так і для суспільного її визнання. Виборчий процес дає змогу поєднати, за певних, звичайно, умов, владну легальність та владну легітимність. Наявність вільного та справедливого виборчого процесу є однією з ознак демократії.

Проте не завжди можна вважати легітимними владні інституції,

сформовані через вибори. Можна стверджувати, що сьогодні поняття вибірність та легітимність не є тотожними. Виною тому технологізація виборчого процесу. На сучасному етапі виборчий процес, в значній мірі, перетворився із змагання ідей, теорій та моделей розвитку суспільства, з поміж яких має обирати громадянин, в змагання технологій маніпуляції його свідомістю. Реальні характеристики претендентів та владні повноваження замінені на віртуальні. Фактично реалізується технологія штучної харизматизації особистості політичного лідера. Особливо актуальною ця проблема є для держав, які не мають значного досвіду реальної участі у державотворенні та реально діючих інститутів громадянського суспільства.

Використання технології штучної харизматизації може бути пов'язано із збереження у свідомості значної кількості громадян уявлень та досвіду про шляхи та методи державотворення в період домінування авторитарної чи тоталітарної моделі державотворення. Почасти саме в цей період закладалися стереотипи політичної поведінки, які продовжують проявлятися і за нових політичних реалій.

Існує думка, що вільні, справедливі, регулярні вибори є гарантією легітимності влади. Це, дійсно, підтверджується реаліями сучасного політичного життя багатьох країн світу. Проте сам виборчий процес, як такий, не може гарантувати легітимність політичної влади. Справа в тому, що на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку вибори перетворилися із інструменту забезпечення владарювання найбільш досвідчених, шанованих та професійних представників суспільства чи виразників їх інтересів у інструмент ефективної маніпуляції свідомістю громадян та способом нав'язування останнім в різний спосіб лідерів не з реальними, а з удаваними характеристиками та якостями.

Прихід таких лідерів до влади, навіть шляхом демократичного вибору, ставить проблему їх подальшої легітимізації та підтримки легітимності. І ця проблема є набагато складнішою, ніж проблема попередньої легітимізації через виборчі процедури.

Існує чітка залежність виборчої легітимності влади від **політичного режиму**, характерного для певного суспільства. Легітимність заповітна мета всіх режимів, оскільки саме вона забезпечує їх стійкість. Прийнято вважати, що найбільшим потенціалом легітимності володіють демократичні режими, які зазвичай з найбільшою ефективністю і використовують технологію

виборчої легітимації політичної влади. До того ж додатковим джерелом легітимності влади є економічна і соціальна ефективність режиму, що виражається у високому рівні життя населення.

Чим нижчий рівень легітимності, тим частіше влада спирається на силовий примус та використання інструментів технологічної (псевдодемократичної чи адміністративної) легітимації влади. При цьому можуть застосовувати і певні елементи виборчої (демократичної) легітимації. Диктаторські режими, побудовані на примусі, також прагнуть забезпечити власну легітимність. В значній мірі авторитарні та тоталітарні режими змушені спиралися на ідеологічну і удавану харизматичну легітимність. За цих умов, за допомогою ідеологічних міфів і пропаганди, відбувається створення культу вождя і віра в справедливість існуючого режиму. Недемократичні режими іноді прагнуть створити видимість міцної влади за допомогою завойовних воєн, економічних програм або кампаній по боротьбі з корупцією або злочинністю та інших дій, що відволікають увагу суспільства, та мають посилити впевненість у харизмі лідера та, відповідно, легітимності владних інституцій.

Висновки

Підводячи підсумки розгляду проблеми легітимності політичної влади та шляхів і методів її забезпечення слід зазначити наступне.

Існують різні підходи як до визначення самого терміну «легітимність», так і до виокремлення різних типів, видів, методів, джерел та технологій забезпечення легітимності політичної влади.

Розмаїття типів, видів, методів, джерел та технологій забезпечення легітимності політичної влади викликано, як відсутністю єдиного підходу, так і значним впливом на процес легітимації влади конкретних суспільно-політичних умов та ситуацій.

На сучасному етапі, найчастіше в практиці політичного життя використовується комбінація виборчої (демократичної) легітимації влади та харизматичної складової легітимаційного процесу;

Практика політичного життя засвідчує деяку хибність припущення про найбільшу ефективність виборчої (демократичної) легітимації, що знаходить відображення в надмірній технологізації виборчого процесу, та частій підміні реальної харизми лідера – штучною.

Штучна харизматизація, як легітимаційна технологія, шкодить державі та суспільству, оскільки вимагає додаткових процедур підтримки удаваної харизматичності лідера і легітимності політичної влади, та призводить до розчарувань і дисгармонії в суспільстві.

Реального та ефективного механізму протидії та запобігання псевдолегітимізації поки не існує, але виходом із даної ситуації може стати створення механізму легітимізації політичної влади, який буде спиратися на демократичні принципи формування владних інституцій за реальної участі та під контролем інститутів громадянського суспільства.

Виходячи з вищезазначеного, можливим та необхідним стає процес подальших досліджень цієї проблеми, розробки та подання певною мірою суб'єктивного авторського погляду на питання легітимності політичної влади в контексті певних політичних подій та суспільно-політичних умов.

1. Алексеева Т.А. Выборы как средство легитимации власти // Гражданское участие: ответственность, сообщество, власть. Неконцептуальный сборник /Отв. ред. Р.Г. Апресян. – М.: Аслан, 1997. – С. 16–21.
2. Бистрицький Є. Проблема легітимізації. // Українська державність у ХХ сторіччі. Історико-політичний аналіз. – К.: Політична думка, 1996. – С. 318 – 320.
3. Висоцький О. Сутність легітимізації політики // Політичний менеджмент.- 2004.- № 4 (7). - С.24-34.
4. Дацаківська О. Маніпуляція як легітимізаційна технологія // Незалежний культурологічний часопис «І». - 2003. - №30.
5. Доган М. Легітимність режимов и кризис доверия // Социс. – 1994. - № 6. – С. 147-155.
6. Завершинский К.Ф. Легітимність: генезис, становление и развитие концепта // Полис. – 2001. - №2. – С.113-131.
7. Легітимність // Полис. – 1993. - №5. – С.135-143.
8. Луман Н. Власть. - М.: Праксис, 2001. - 256 с.
9. Основи демократії: Навч. посібник / За заг. ред. А. Колодій. - К., 2002. – С.489-494.
10. Санистебан Л. Политические системы и легітимність. // Диалог. - 1993. - №4. -С. 45 - 49.
11. Серьогіна С. Вибори як спосіб легітимізації форми правління: конституційно-правовий аспект // Вісник Центральної виборчої комісії. - 2005. - №2. - С.45-52.
12. Тур М.Г. Демократичний процес і правова держава: проблеми легітимізації // http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_10/Tur.doc.
13. Фадєєв В. Особливості легітимізації політичної влади в пострадянський період / Крисаченко В., Степико М., Власюк О. та ін. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В.С.Крисаченко. – К.: НІСД, 2003.- С.491-511.
14. Фетисов А.С. Политическая власть: проблемы легітимности // Социально-политический журнал. – 1995. - №3. – С.101-112.
15. Чиркин В.Е. Легализация и легитимация государственной власти // Государство и право. – 1995. - №8. – С.65-73.